Małgorzata Merkel

"Monumentum", T. XV-XVI, 1977 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 32/4 (127), 317-320

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Postępowanie takie, niezależnie oczywiście od woli kierownictwa Muzeum Narodowego, borykającego się z ustawicznymi trudnościami lokalowymi, przynosi dużą szkodę społeczeństwu, krakowskiemu środowisku naukowemu, a przede wszystkim samemu Muzeum. Niewłaściwe traktowanie legatu Czapskich przyczyniło się z pewnością do obecnej niepewności co do losów znakomitej kolekcji map Polski zmarłego w styczniu 1979 r. Emeryka Czapskiego jun., zbieranej przez dziesiątki lat w całym świecie z myślą o rodzinnym Muzeum. Sprawa tego zbioru, który w ostatnich miesiącach życia swego twórcy doczekał się szczęśliwie wydania pierwszego tomu katalogu[3], zamierzonego jako pełny podręcznik historii kartografii polskiej, nie jest jeszcze może ostatecznie przegrana. Z pewnością stanowi natomiast dodatkowy argument na rzecz możliwie prędkiego uregulowania problemów Muzeum im. Czapskich, co zresztą leży w planach dyrekcji Muzeum Narodowego.

Wracając do książki — należy podkreślić, że przedstawia ona istotny epizod w dziejach naszej kultury, która działalności Czartoryskich, Ossolińskich, Raczyńskich, Działyńskich czy Czapskich zawdzięcza znacznie więcej niż uratowanie pewnej liczby obiektów cennych z punktu widzenia historycznego lub artystycznego, a mianowicie: przechowanie wielu aspektów swej oryginalności i niepowtarzalnego charakteru. Współczesne badania ten wkład zresztą w coraz większym stopniu uwypuklają, trzeba przy tym przyznać, że liczne w ostatnich kilkunastu latach monografie wielkich mecenasów i kolekcjonerów[4] odznaczają się na ogół wysokim poziomem naukowym. Praca Marii Kocójowej należy tu do najcenniejszych.

Jan K. Ostrowski

[3] W. Kret, *Katalog dawnych map Rzeczypospolitej Polskiej w kolekcji Emeryka Hutten Czapskiego i w innych zbiorach*, t. I, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1978.

[4] Np. K. Grottowa, *Zbiory sztuki Jana Feliksa i Walerii Tarnowskich (1803—1849)*, Wrocław 1957; Z. Żygulski jun., *Dzieje zbiorów puławskich (Świątynia Sybilli i Domek Gotycki)*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie", VII, 1962; I. Jakimowicz, *Tomasz Zieliński — kolekcjoner i mecenas*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973; I. Voisé, T. Głowacka-Pocheć, *Galeria malarstwa Stanisława Kostki Potockiego w Wilanowie*, Warszawa 1974; B. i M. Kosmanowie, *Tytus Działyński i jego dzieło. 50 lat dziejów Biblioteki Kórnickiej*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1978.

PRZEGLĄD ZAGRANICZNYCH CZASOPISM KONSERWATORSKICH

MONUMENTUM. Wyd. ICOMOS, Louvain; ukazuje się przeciętnie raz w roku.

Tom XV—XVI (1977), stron 218, ilustracje

Tom zawiera materiały z sympozjum ICOMOS w Płovdiv: Architektura rodzima, 24 września — 2 października 1975 r.

T. Żiwkow, **Orędzie Prezydenta Rady Państwa Bułgarskiej Republiki Ludowej,** ss. 4—5, tekst w jęz. francuskim i angielskim.

P. Berbenliev, *Discours d'ouverture de M. Peio Berbenliev, Président du Comité national bulgare de l'ICOMOS* **(Słowo wstępne P. Berbenlieva, prezydenta Bułgarskiego Komitetu Narodowego ICOMOS),** ss. 6—10, str. w jęz. angielskim. Problemy będące przedmiotem sympozjum są bardzo istotne dla Bułgarii, gdzie architektura rodzima stanowi najważniejszą i najlepiej zachowaną część całego dziedzictwa architektonicznego. Obecnie Bułgaria ma trzy podstawowe grupy zespołów budownictwa rodzimego: 1) całkowicie nienaruszone, 2) posiadające jedynie stare jądro, 3) zespoły wchłonięte przez nowe aglomeracje. W skład tych zespołów wchodzą przede wszystkim budynki mieszkalne, jak również 118 zespołów klasztornych oraz ponad 2000 kościołów i budowli użyteczności publicznej. Są to przeważnie budynki o lekkiej konstrukcji, wzniesione na drewnianym szkielecie. Najwięcej zabytków tego typu pochodzi z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego. Oprócz wartości artystycznych, charakteryzują się one dużą funkcjonalnością. Autor podaje podstawy prawne ochrony dóbr kultury w Bułgarii. Wymienia wytyczne i charakteryzuje główne kierunki tej ochrony. Architektura jest bezpośrednim świadectwem historii, stosunków społecznych, tradycji, obyczajów i etyki, jest śladem idei i ducha, dlatego też zobowiązani jesteśmy do jej ochrony dla nas i dla przyszłych pokoleń.

R. Anguelova, *La maison populaire à l'époque du Réveil national bulgare* **(Dom wiejski z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego),** ss. 11—16, 8 il., str. w jęz. angielskim. Domy wiejskie z drugiej połowy XVIII i XIX w. są ważnymi zabytkami Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego, świadczącymi o nowym typie gospodarki i społecznego działania. Postępowa myśl tego okresu w połączeniu ze sztuką narodową stworzyły wybitne dzieła architektury rodzimej, różne w zależności od regionu. Dwa zasadnicze typy domów — to asymetryczne z otwartymi galeriami (z XVIII w.) oraz symetryczne z zamkniętymi salonami (z drugiej połowy XIX w.). Podana została szczegółowa charakterystyka ich konstrukcji, rozplanowania, form architektonicznych i zdobniczych. Domy te przy właściwych zabiegach adaptacyjnych mogą nadal pełnić ważną funkcję w życiu współczesnym.

M. Parent, *L'architecture vernaculaire rurale, ses modes de conservation, et ses limites à l'adaptation* **(Wiejska architektura rodzima — sposoby jej konserwacji i granice adaptacji),** ss. 17—22, 5 il., str. w jęz. angielskim. Autor charakteryzuje wiejską i miejską architekturę rodzimą we Francji. Prowadzona jest tu szeroko zakrojona polityka ochrony tej architektury. Realizuje się ją poprzez kontakty z właścicielami i Narodową Federacją Wiejskich Domów, przestrzeganie umów, wykupywanie i wymianę oraz odwoływanie się do władz lokalnych. Walczy się z przenikaniem nowych, masowo produkowanych domów „a la rustic". Innym problemem jest sprawa kosztów utrzymania oraz zachowania oryginalnych materiałów i skali wiejskich domów. Na końcu autor konkluduje, że konserwatorami wiejskiej architektury rodzimej mogą być tylko sami mieszkańcy wsi.

L. Tonev, *Rôle du patrimoine architectural dans l'urbanisme contemporain* **(Rola dziedzictwa architektonicznego we współczesnej urbanistyce),** ss. 23—25, 3 il., str. w jęz. angielskim. Do czasów obecnych cała uwaga skoncentrowana była na ochronie pojedynczych budynków. Tymczasem dziedzictwo architektoniczne nabiera prawdziwej wartości, kiedy rozpatrywane jest na tle urbanistyki. Nie jest ono tylko wyrazem kultury i estetyki przeszłości, ale powinno odgrywać konstruktywną i aktywną rolę w dzisiejszym społeczeństwie. Właściwa integracja historycznych struktur z dzisiejszą zabudową miejską pomoże stworzyć korzystną atmosferę dla stosunków społecznych i uwydatni wartość każdego zabytku. Prawdziwy twórca ceni i respektuje pracę swego poprzednika i stara się swoje realizacje harmonijnie włączyć w strukturę już istniejącą, tak aby stanowiła otoczenie dla jego dzieła. Jakość wiejskiej architektury zależeć będzie m.in. również od wzrostu świadomości i uznania tego dziedzictwa przez społeczeństwo.

I. Nikolov, *Etude d'urbanisme portant sur des ensembles historiques et des centres de villes du Réveil national bulgare* **(Urbanistyczne projekty dla historycznych obszarów i centrów miejskich z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego),** ss. 26—32, 8 il., w str. jęz. angielskim. W Bułgarii zespoły architektury rodzimej można podzielić na pięć grup: 1) zespoły zagrożone — opuszczone i podupadłe ekonomicznie; 2) zespoły pozostające w stagnacji; 3) zespoły, które wykazują tendencje do gwałtownego rozwoju przemysłowego; 4) stare centra miejskie otoczone obiektami nowymi; 5) grupy budynków wzniesionych w czasach Pierwszego Państwa Bułgarskiego. Każda z tych grup domaga się innego podejścia. Autor wymienia oraz charakteryzuje warunki istotne dla konserwacji i ochrony dziedzictwa architektonicznego. Uważa za konieczne wprowadzenie odpowiednich w tym zakresie przepisów.

N. Moutsopoulos, *Problèmes de réanimation des agglomérations de Chalcidique en vue du développement touristique* **(Problemy ożywienia aglomeracji Półwyspu Chalcydyckiego poprzez rozwój turystyki),** ss. 33—38, 5 il., str. w jęz. angielskim. Pierwsze osady na półwyspie pochodzące z V w. p.n.e. skupiły się w rejonie Olynt. W XI w. powstały tam liczne założenia klasztorne. Na Półwyspie Chalcydyckim popełniono już pierwszy błąd: wzniesiono na przepięknych plażach wielkie, betonowe hotele. Aby uniknąć dalszego zniszczenia harmonijnych przestrzeni, wybrano cztery miejscowości (Afytos, Kryopigi, Pyrgadikia, Ouranoupolis) i tam prowadzone są badania dotyczące ochrony dziedzictwa architektonicznego, połączone z właściwie ukierunkowanym rozwojem turystyki.

M. Mintchev, *La maison bulgare ancienne et son adaptation à la vie moderne* **(Zabytkowe domy w Bułgarii i ich adaptacja dla współczesnych potrzeb),** ss. 39—46, 9 il. str. w jęz. angielskim.

XVIII i XIX w. w Bułgarii, okres gwałtownego rozwoju ekonomicznego i ruchów wolnościowych, określany jest jako Bułgarskie Odrodzenie Narodowe. W tym czasie powstało wiele budowli, które obecnie znajdują się pod ochroną. Budżet narodowy przeznaczany jest nie tylko na konserwację i restaurację zabytków, ale również na ich adaptację dla współczesnych potrzeb. Głównie przekształca się je na muzea, hotele czy mieszkania, adaptuje dla potrzeb turystyki i na budynki użyteczności publicznej. Autor kolejno omawia i charakteryzuje te adaptacje.

S. Stamov, *Conservation active de monuments du Réveil national bulgare* **(Aktywna konserwacja zabytków z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego),** ss. 47—49, 4 il., str. w jęz. angielskim. Doświadczenie wykazało, że ochrona zabytków przynosi lepsze efekty, kiedy stosuje się tzw. konserwację aktywną, co oznacza adaptację dla współczesnych potrzeb. W zabytkach dużej klasy ten rodzaj konserwacji nie jest konieczny, ponieważ pełnią one na ogół funkcje muzealne. Jest ona natomiast najlepszym sposobem ochrony zabytków nie mających znaczących wartości artystycznych. Jeżeli zabytek rozebrano, a następnie odtworzono go przy użyciu nowoczesnych materiałów, to stracił on swoją autentyczność. Autor uważa, iż w takim wypadku lepiej stosować termin „rekonstrukcja" aniżeli „restauracja". Bułgarscy konserwatorzy przeprowadzili wiele udanych restauracji i adaptacji zabytków, szczególnie z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego. Po 100 czy 150 latach budynki te znalazły nową rację bytu i są dobrymi przykładami „aktywnej konserwacji".

M. Kairamo, *Vernacular Architecture and its Adaptation to the Needs of Modern Life: the Situation in Finland* **(Architektura rodzima i jej adaptacja dla współczesnych potrzeb: sytuacja w Finlandii),** ss. 50—56, 5 il., str. w jęz. francuskim. Uprzemysłowienie Finlandii spowodowało odpływ siły roboczej do wielkich aglomeracji, wsie i miasteczka będące skupiskami starej architektury drewnianej opustoszały. Ochrona tej spuścizny przy braku planowej gospodarki — jest trudna i często nieopłacalna. Istnieją jednak sposoby zachowania budownictwa rodzimego przez wykorzystanie go dla potrzeb turystyki lub w celach muzealnych. I tak w Finlandii zachowały się wioski lapońskich nomadów oraz wioski rybaków i szkutników. O istnieniu rolniczych osad położonych na wschód od Zatoki Botnickiej przypominają już tylko nieliczne obiekty muzealne. Ostatnio opracowuje się plany renowacji starych przedmieść robotniczych.

B. Gnedovsky, *Les traits particulitèrs de la réanimation des constructions anciennes en bois du nord de la Russie* **(Aspekty adaptacji starej architektury drewnianej w północnej części RFSRR),** ss. 57—60, 5 il., str. w jęz. angielskim. Architekturę drewnianą północnej części RFSRR podzielić można na trzy grupy: 1) budowle sakralne (kościoły, kaplice, dzwonnice); 2) architektura rezydencjonalna; 3) konstrukcje inżynieryjne i gospodarcze (stodoły, młyny, wiatraki, mosty). Większość z nich powstała z dala od ośrodków przemysłowych i głównych traktów, i ta niedostępność jest podstawową trudnością w ich konserwacji, restauracji i utrzymaniu. Budynki te nie mogą pełnić współczesnych funkcji i dlatego adaptacja oznacza często zachowanie tylko struktury zewnętrznej przy całkowitej zmianie wnętrza. Znacznie łatwiejsza jest konserwacja takich budowli jak stodoły, młyny, mosty czy kościoły. Część z nich zostaje przeniesiona do skansenów.

H. Sezgin, *La maison populaire traditionnelle turque et ses possibilités d'adaptation à la vie moderne* **(Tradycyjny typowy dom turecki i możliwości jego adaptacji do współczesnych potrzeb),** ss. 61—64, 5 il., str. w jęz. angielskim. Typowy dom turecki występuje najczęściej w Centralnej Anatolii. Istnieją cztery rodzaje budowli tego typu zależnie od form pokoju dziennego, tzw. sofy, wokół której skupiały się wszystkie inne pomieszczenia. Domy te muszą być dostosowane do współczesnych potrzeb, ale modernizacja nie może naruszyć harmonii wnętrz. Restauracja architektury rodzimej jest okazją do przeprowadzenia badań nad jej elementami pod kątem ich ewentualnego wykorzystania we współczesnej architekturze.

R. Freddi, *L'architecture populaire et son adaptation aux besoins de la vie moderne* **(Architektura rodzima i jej adaptacja dla potrzeb współczesnych),** ss. 65—67, 3 il., str. w jęz. angielskim. Zabytkowe miasteczka, będące świadectwem minionej kultury oraz kunsztu miejscowych budowniczych, winny być skatalogowane np. w Encyklopedii Architektury Rodzimej. Nie muszą być one jednak zamieniane na skanseny. Studia nad planowaniem i historią rozwijających się spontanicznie struktur miejskich dowodzą, że mogą zaspokajać potrzeby dzisiejszych mieszkańców. Dlatego należy badać związki między tymi strukturami i tradycyjnymi materiałami budowlanymi, mając na uwadze sposoby adaptacji. Jeżeli adaptacja starych budowli jest niemożliwa, należy przystąpić do gromadzenia dokumentacji. Autor dokumentuje swoją wypowiedź przykładami z terenu Włoch.

F. La Regina, *The Rural Vernacular Architecture of Italy* **(Wiejska architektura rodzima Włoch),** ss. 68—72, 4 il., str. w jęz. francuskim. Duże bogactwo struktur i form architektury rodzimej we Włoszech, a także duża rozmaitość dekoracji świadczy o różnych wpływach. Architektura rodzima czasów rzymskich jest zjawiskiem archeologicznym. Rozwój następuje w wiekach XI—XIV, szczególnie we Włoszech środkowych, gdzie powstały liczne typy domów wiejskich. Miejska architektura rodzima rozwija się w początkach renesansu. Wiek XVI i XVII charakteryzuje się rozwojem willi wiejskiej. W XVIII w. wille przekształcają się w gospodarstwa (farmy), a w XIX w. budowa domów tradycyjnych zostaje zarzucona na rzecz tworzenia przeciętnych imitacji starych domów wiejskich. Współczesny dom wiejski służy jako mieszkanie i zarazem budynek gospodarczy (warsztat pracy). Autor rozróżnia strefy powstawania architektury rodzimej w zależności od położenia geograficznego i przedstawia cechy charakterystyczne każdego regionu.

M. Gschwend, *L'architecture populaire et son adaptation aux besoins de la vie moderne en Suisse* **(Szwajcarska architektura rodzima i jej adaptacja dla potrzeb współczesnego życia),** ss. 73—77, 5 il., str. w jęz. angielskim. W ciągu ostatnich dziesięcioleci w Szwajcarii wyraźnie wzrosło zainteresowanie architekturą rodzimą, a zajmujące się nią instytucje i organizacje rozszerzyły zakres swego działania. Konieczna jest bowiem adaptacja starych struktur do nowych warunków, funkcji i potrzeb. Plany regionalne winny wyznaczać obszary podlegające ochronie, a zabytkowe centra najlepiej będą prosperować, jeżeli zamieszkają w nich ludzie o różnych zawodach i z różnych klas społecznych. Aby uczcić Europejski Rok Ochrony Zabytków, w Szwajcarii zaplanowano restaurację niewielkiego miasteczka — Morat.

P. Wirth, *The Vernacular Buildings of Hungary and the Problems Raised by their Upkeep* **(Rodzime budowle na Węgrzech i problemy związane z ich utrzymaniem),** ss. 78—81, 5 il., str. w jęz. francuskim. Na Węgrzech pod ochroną znajduje się ok. 1200 obiektów architektury rodzimej, w tym blisko 800 domów prywatnych. Zobowiązanie użytkowników do opieki nad nimi leży w interesie publicznym. Obserwacje i wnioski zawarte w artykule oparte są na doświadczeniach zdobytych w czasie prac w Szigliget, gdzie wydzielono sektor chroniony z 30 zabytkami i strefę pod ochroną z ok. 100 domami. Dziewiętnastowieczny plan katastralny tej miejscowości pozwala na zachowanie starych parcel i średniowiecznego układu ulic. Autor charakteryzuje typy domów, sposoby subsydiowania przez państwo właścicieli obiektów zabytkowych i podstawowe trudności ich ochrony ze względu na brak tradycyjnych materiałów budowlanych oraz wykwalifikowanych rzemieślników.

P.L. De Vrieze, *Problèmes de l'architecture rurale au nord des Pays-Bas* **(Problem architektury wiejskiej w północnej Holandii)** ss. 82—85, 5 il., str. w jęz. angielskim. W ciągu ostatnich dziesięcioleci w Holandii nastąpiły zasadnicze zmiany w gospodarce rolnej; stare gospodarstwa i domy nie będą już dłużej użytkowane. Niemożliwa jest ochrona całej architektury rodzimej, jednak muszą być zachowane domy, gospodarstwa, stacje kolejowe, piece do wypalania cegły czy wapna — znamienne dla XIX w. Pewnym rozwiązaniem jest tworzenie skansenów, rekonstrukcja historycznych ulic, adaptacje dla celów turystyki czy przekazywanie starych domów na letnie rezydencje. Konieczne są przy tym dotacje z funduszów państwowych, rozległe plany tworzone przez grupy specjalistów związanych z ochroną zabytków oraz zainteresowanie tym problemem władz lokalnych.

N. Pešič-Maksimovič, *Les „konak" dans les villes de Serbie et leur fonctions nouvelles* **(Serbskie konaki i ich nowe funkcje),** ss. 86—89, 4 il., str. w jęz. angielskim. Zachowane do dzisiaj konaki (dom rządowy, willa) podzielić można, w zależności od okresu powstania, na trzy grupy: budynki wzniesione przez tureckich paszów i bogatą burżuazję (Pašin konak we Vranje — obecnie centrum administracyjne, konak Gospodara Jovana — obecnie muzeum); domy wzniesione przez wojewodów i braci księcia Miloša (Konak Gospodara Vasa znany jako Vladičin konak); konaki wybudowane przez księcia Miloša i jego rodzinę. Te ostatnie zawierają elementy wpływów wschodnich i dzielą się na dwie podgrupy: konaki bliskich współpracowników Miloša (np. Amidžin konak czy letnia rezydencja w Brastovacka Banja — zamieniona na hotel) oraz konaki Miloša i jego rodziny (rezydencja księżniczki Ljubica w Belgradzie, rezydencja księcia Miloša w Topčider).

D. Nievergelt, *Deux exemples de réanimation de maisons rurales dans la Region de Zurich* **(Dwa przykłady reanimacji domów**

wiejskich w regionie Zurich), ss. 90—94, 5 il., str. w jęz. angielskim. Terytorium Szwajcarii podzielone jest na sześć stref zależnie od rodzaju klimatu, gleby, rolnictwa i typów domów. Autor wymienia trzy główne typy domów i dwa przykłady ich konserwacji: „La maison à la Couronne" w Zurichu — to typowy dom gospodarski, gdzie pomieszczenia mieszkalne łączą się ze stajnią. Projekt restauracji przewiduje stworzenie tu muzeum z salą wystawową i widowiskową, a jedynym współczesnym dodatkiem we wnętrzu mają być kaloryfery. Drugim przykładem jest centrum starego miasteczka Albisrieden — z przyczyn technicznych i ekonomicznych całkowita restauracja jest niemożliwa, głównym zadaniem są więc szczegółowe badania, które stanowić będą podstawę właściwej renowacji.

V. Kolarova, *Certain Aspects in the Adaptation of Houses in Plovdiv* **(Główne aspekty konserwacji domów w Płovdiv),** ss. 95—97, 3 il., str. w jęz. francuskim. W porównaniu z domami okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego domy w Płovdiv są budowlami nowego typu. Ich plan oparty jest na symetrycznym schemacie, centrum stanowi zawsze salon, dookoła którego rozmieszczone są pozostałe pomieszczenia. Schemat ten zmieniał się w zależności od formy i dekoracji salonu. W domach najprostszych salon jest prostokątny, w domach zamożniejszych przybiera formę owalną. Konserwacja i adaptacja domów w Płovdiv stwarza wiele problemów technicznych i architektonicznych. Najbardziej charakterystyczne przykłady tego typu domów zostały już zaadaptowane do nowych funkcji.

M. Mateev, *The Old Architecture in the Future Town Structure of Plovdiv* **(Zabytki Płovdiv w planach rozwojowych miasta),** ss. 98—100, 4 il., str. w jęz. francuskim. Płovdiv jest dzisiaj miastem o harmonijnej zabudowie wznoszonej w ciągu wieków, jest również centrum ekonomicznym i kulturalnym o znaczeniu narodowym. Planując dalszy rozwój miasta, nie można zapomnieć o jego bogatym dziedzictwie architektonicznym. Zabytki Płovdiv pochodzą głównie z trzech epok: 1) z czasów starożytnych — ślady fortyfikacji, budowli publicznych i dzielnic mieszkalnych widoczne są dziś w wielu punktach miasta, duże znaczenie będzie miało rozpoczęcie wielkiego programu badań archeologicznych; 2) z okresu renesansu bułgarskiego — większość zabytków pochodzi z tej epoki, a ich całkowita rewaloryzacja zostanie zakończona w 1985 r.; 3) z okresu rozwoju przemysłu kapitalistycznego — wiele domów zaadaptowanych zostało już do potrzeb miejskich.

B. Kouzoupov, *Les maisons d'Arbanassi* **(Domy w Arbanassi),** ss. 101—104, 3 rys., 3 il., str. w jęz. angielskim. Położona ok. 4 km od Tyrnova średniowieczna stolica Bułgarii — Arbanassi liczy dzisiaj 150 budynków wraz z kościołem. W 1955 r. wioska Arbanassi uznana została za obszar chroniony. Problem współczesnego użytkowania jej domów może być rozwiązany tylko poprzez rozległy plan obejmujący całą zabudowę. Projekty zwracają się ku adaptacji dla potrzeb turystyki. Około 20 domów jest zabytkami na skalę narodową, inne zaadaptowane będą na hotele, domy mieszkalne i wypoczynkowe. Autor opisuje te budynki i ich pochodzenie, są to bowiem jedyne w Bułgarii zabytki z okresu średniowiecza.

J. Stankiewicz, *The Conservation of Working-Class Buildings in Gdańsk* **(Konserwacja domów klasy robotniczej w Gdańsku),** ss. 105—107, str. w jęz. francuskim. Większość domów typowych dla starych dzielnic robotniczych Gdańska została zniszczona w czasie drugiej wojny światowej. Zachowały się jednak niektóre z nich, jak siedemnastowieczny budynek z galeriami, jednopiętrowe domy z XIX w. czy dwupiętrowe z drugiej połowy XIX w. Warunki geograficzne Gdańska sprzyjały budowie w jego okolicach młynów wodnych, kuźni, tartaków itp. Korzyść płynącą z utrzymania budownictwa przemysłowego i robotniczego — dokumentów historii i ważnych elementów w architekturze i urbanistyce tego regionu, została zrozumiana dopiero w ostatnich latach. Autor podaje istniejące w Polsce możliwości zachowania tego dziedzictwa.

Z. Kirova, *Problèmes de l'adaptation des monastères bulgares* **(Problemy adaptacji klasztorów bułgarskich),** ss. 108—112, 5 il., str. w jęz. angielskim. Autorka zastanawia się nad możliwościami adaptacji bułgarskich klasztorów, które po wyzwoleniu kraju spod obcych wpływów przestały być ośrodkami kultury i świadomości narodowej. Te klasztory, w których mieszka już niewielu zakonników lub w których ich w ogóle nie ma — istnieje tylko kościół, gdzie odprawiane są nabożeństwa — ewentualnie zupełnie opustoszałe, winny być, jeżeli są po temu warunki, wykorzystywane jako muzea. Istnieje jednak obawa, że wtedy zabytki te stracą kontakt ze współczesnym życiem. Natomiast stworzenie w wymarłych klasztorach hoteli czy przeznaczenie pewnych pomieszczeń na kwatery dla turystów, w tych które są jeszcze siedzibami zgromadzeń zakonnych, pociąga za sobą niebezpieczeństwo „brutalnego wtargnięcia życia" do zabytku. Toteż przyszłość tych zabytków zależy od rozsądnej i inteligentnej adaptacji.

S. Beyazov, *The Protection of Vernacular Architecture — Moral Necessity for the Man of Today* **(Ochrona architektury rodzimej — moralny obowiązek człowieka współczesnego),** ss. 113—115, 2 il., str. w jęz. francuskim. Urbanizacja, duże zaludnienie, przyspieszony rytm życia i zmiany przestrzeni wokół miast narzuciły potrzebę porównań z przeszłością, tak bardzo kontrastującą z doświadczeniem człowieka współczesnego. Budownictwo z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego jest przykładem harmonijnego połączenia różnych budowli i pokazuje więzy między architekturą i jej naturalnym otoczeniem. Najważniejsze reguły urbanizacji — to etyka i prostota. Politykę w dziedzinie zachowania starych zespołów w miastach przez tworzenie sektorów chronionych ilustruje przykład Koprivnicy będącej miastem — muzeum.

Z. Ganeva, *Adaptation of the Rhodope House for Modern Usage* **(Adaptacja domów w Rodopach dla współczesnych potrzeb),** ss. 116—119, 3 il., str. w jęz. francuskim. W okolicach Rodopów kamienne domy usytuowane są jeden obok drugiego, tworząc zwartą zabudowę. Dwa pierwsze piętra tych domów przystosowane były do zajęć gospodarczych i zawodowych ich mieszkańców: pracownie, kuchnia, pokój dzienny. Trzecie piętro zajmowały sypialnie, salon i komory. Wysokość pomieszczeń nie przekraczała na ogół 2 m. Domki te, zachowane w doskonałym stanie, w przeciwieństwie do innych znaczniejszych budowli, do dziś służą jako mieszkania. Powinny być jednak wyposażone we wszystkie nowoczesne urządzenia, co łączy się z dużymi zmianami we wnętrzach, dlatego też przed rozpoczęciem prac należy określić granice działania.

T. Giritlioglu, *Ancient Centres and the Survival of Traditional Techniques and Materials: Test Case — Safranbolu* **(Stare centra, tradycyjne techniki i materiały na przykładzie Safranbolu),** ss. 120—124, 5 il., str. w jęz. francuskim. W ogromnym imperium otomańskim, obejmującym wiele ras i kultur, przenikały się wzajemnie różne wpływy. Nie istnieje już większość budowli z XVI i XVII w., dlatego też należy podjąć kroki, aby zachować to, co jeszcze pozostało. Autor podaje propozycje działań w tym kierunku, a następnie omawia zabudowę jednej z najbardziej charakterystycznych starych aglomeracji tureckich — Safranbolu. Miasto to, założone w 1461 r., posiada liczne zabytki, przeważnie są to konstrukcje kamienne bądź drewniane. Należałoby powołać organizację, która miałaby pieczę nad historycznym centrum Safranbolu. Uważa, że powinno się tam ograniczyć komunikację, postarać się odtworzyć pewne zapoznane już rzemiosła, stworzyć centrum turystyczne z lokalami rozrywkowymi w piwnicach, zorganizować bazary, a niektóre budynki zamienić na muzea, biblioteki itp.

H. Anitchkin, *Conflicting Elements in the Architectural Reservations* **(Elementy sporne w rezerwatach architektonicznych),** ss. 125—128, 4 il., str. w jęz. francuskim. Adaptacja budynku wprowadza konflikt pomiędzy jego stanem pierwotnym, a zmianą przeznaczenia. Dowodzi tego analiza starych zespołów w okolicach Kotel (Stara Planina). Zacofanie gospodarcze tego regionu spowodowało znaczne wyludnienie, toteż zachowanie jego rodzimej architektury może być zapewnione tylko dzięki ponownemu zaludnieniu. Rozwiązania tego problemu należy szukać w stopniowym powrocie do pewnego typu produkcji i stworzeniu warunków do działań zawodowych dla mieszkańców, z równoczesną turystyką okresową. Aby zachować charakter tego regionu należałoby znaleźć wspólne rozwiązanie problemu transportu i usług.

M. Pantchev, *Introduction des commerces et services contemporains dans les ensambles anciens en Bulgarie* **(Wprowadzenia handlu i usług do zabytkowych zespołów w Bułgarii),** ss. 129—131, 3 il., str. w jęz. angielskim. Sieć usług publicznych w miastach zabytkowych odpowiada bezpośrednio ich historycznemu rozwojowi. Feudalny handel opierał się na bazarach i wędrownych kupcach. Centra handlowe i przemysłowe powstały dopiero w okresie Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego. Nowoczesny handel trudno pogodzić z zabytkowym charakterem architektury. Autor omawia dzisiejsze potrzeby handlu i możliwość ich realizacji w zabytkowych zespołach.

A. Marina, *Quelques aspects nouveaux de la réanimation du patrimoine architectural pour les besoins du turisme international* **(Nowe aspekty wykorzystania dziedzictwa architektonicznego dla potrzeb turystyki międzynarodowej),** ss. 132—134, 2 il., str. w jęz. angielskim. Specjaliści z Naukowego Centrum przy Bułgarskim Komitecie do Spraw Turystyki i Rekreacji podjęli studia nad sytuacją w zaniedbanym regionie Sliven; dotyczą one ochrony oraz sposobów wykorzystania dla celów współczesnych architektonicznego, kulturalnego i artystycznego dziedzictwa tego obszaru. Poświęcono wiele uwagi współdziałaniu w tym zakresie z UNESCO.

Autorka sądzi, że region Sliven winien być zagospodarowany podobnie jak miasto Kotel, gdzie wskrzeszono tradycyjne rzemiosło, a zabytkowe budynki zmodernizowano pod względem funkcjonalnym tak, że mogą służyć celom turystycznym, czy jak wioska Zheravna, której zabytkowa architektura funkcjonuje jako muzeum.

I. Vanguelov, *Restauration d'un quartier ancien a Blagoevgrad* **(Restauracja zabytkowej dzielnicy w Blagoevgradzie),** ss. 135—136, 1 il., str. w jęz. angielskim. Nowoczesne miasta zachowują zwykle tylko elementy architektury rodzimej, których oryginalna struktura jest często zmieniana przez działania regulacyjne. Na ogół zabytki tego typu znajdują się jednak poza miastem i dlatego ich ochrona przysparza wiele trudności. W Blagoevgradzie, w podbliżu dwóch starych kwartałów zabudowy wraz z kościołem, zaproponowano wybudowanie schroniska młodzieżowego. Rozmiary proponowanego budynku zredukowano, a niektóre ze starych budowli (wśród nich kościół) oddano dla celów muzealnych. Muzeum zostało zatem wzbogacone budynkami o wartościach historycznych i etnograficznych, podczas gdy schronisko młodzieżowe i muzeum wniosą nowe życie w tę część miasta.

A. Roman, *Constructions nouvelles dans un ensamble historique rural* **(Nowe konstrukcje w wiejskim zespole zabytkowym),** ss. 137—142, 6 il. str. w jęz. angielskim. Węgierscy architekci próbują wprowadzać nowoczesne budynki w zespoły zabytkowe. Jak trudny jest to problem wykazał konkurs otwarty na wkomponowanie siedmiu budynków w rodzimą architekturę wsi Hollókö. W programie chodziło o zaprojektowanie dwóch hoteli, lokalnego muzeum, sklepu, budynku administracji i centrum kulturalnego. Zasadniczym wnioskiem z tego konkursu jest to, iż jeden projekt, nawet najlepszy nie może rozwiązać tak złożonego problemu. Pierwszą nagrodę otrzymał autor, który zastosował budynki w skali tradycyjnej architektury Hollókö. Konkurs wykazał rodzaje potrzeb i błędy, które mogłyby być popełnione przy próbach wkomponowania nowych budynków w zabytkowe zespoły.

S. Mateev, *The Preservation of the Architectural Heritage in the Light of the Socio-political Changes in Bulgaria* **(Ochrona dziedzictwa architektonicznego w Bułgarii w świetle zmian społeczno-politycznych),** ss. 143—144, str. w jęz. francuskim. Zmiany społeczne i polityczne, które nastąpiły w Bułgarii po drugiej wojnie światowej, otworzyły wielkie możliwości twórczego działania w dziedzinie kultury. Autor wymienia instytucje zajmujące się obecnie zachowaniem dziedzictwa architektonicznego w Bułgarii i podstawowe zasady jego ochrony.

P. Tachev, *Les étudiants en architecture et le patrimoine architectural* **(Studenci architektury a dziedzictwo architektoniczne),** ss. 145—147, 1 il., str. w jęz. angielskim. Autor omawia trzystopniowy program, będący częścią studiów na Wydziale Architektury Uniwersytetu w Sofii. Program ten zakłada, iż poprzez: 1) bezpośredni kontakt studentów z zabytkami, 2) badania nad dziedzictwem architektonicznym, 3) naukę metod ochrony i adaptacji zabytków, przyszli architekci nabiorą szacunku dla dawnego budownictwa, a także będą potrafili sprostać problemom, które stwarza praca nad zachowaniem tego budownictwa dla kultury narodowej.

V. Venkov, K. Georgiev, T. Todorov, *Construction Problems of the Adaptation of the Bulgarian National Revival House for Present-day Usage* **(Problemy budowlane przy adaptacji domów z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego dla potrzeb współczesnych),** ss. 148—151, 3 il., str. w jęz. francuskim. Autorzy podają zasady, które winny być przestrzegane przy konserwacji zabytków architektury: 1) należy zabezpieczać elementy oryginalne w zabytkach o znaczeniu narodowym, w niektórych wypadkach można zastępować je kopiami; 2) niektóre elementy zabytków o znaczeniu lokalnym mogą być zastępowane kopiami wykonanymi z tego samego materiału; 3) jeżeli zabytki są częścią pewnej całości, można konserwować tylko widoczne elementy konstrukcji, urządzenia sanitarne powinny być instalowane przez zespoły specjalistów i wykonane ze stali oraz materiałów nieprzepuszczalnych i izolujących. Od 1970 do 1975 r. w Bułgarii wzmocniono w ten sposób 97 domów z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego, 14 monastyrów i 8 dzwonnic.

L. Koynova, *Restauration de la décoration des maisons du Réveil national bulgare* **(Restauracja dekoracji domów z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego),** ss. 152—155, 3 il., str. w jęz. angielskim. Dekoracja domów z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego winna być drobiazgowo zbadana i następnie według wzorów sztuki zdobniczej dawnych czasów zrekonstruowana. Należy zadbać o to, by przy adaptacji obiektów nie zachwiać równowagi między autentycznymi detalami a ich współczesnymi replikami. Tylko w wypadkach, gdy nie zachowały się oryginalne elementy, można zastąpić je nowymi, w innych trzeba dążyć do uzupełnienia dekoracji detalem pierwotnym.

I. Stoyanova, *The Courtyard — Essential Element of the National Revival House* **(Dziedziniec — istotny element domów z okresu Odrodzenia Narodowego),** ss. 156—158, 3 il., str. w jęz. francuskim. Architektura z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego pozostaje w bezpośrednim związku z przyrodą. Ogród ówczesny otoczony był wysokim murem z małą furtką, zdobiła go pergola z kratownicą, ocieniająca brukowaną aleję prowadzącą do domu, a także fontanna lub studnia. Miejsce najbardziej nasłonecznione rezerwowano dla kwiatów i krzewów. W wioskach górskich widzi się często strumyk przepływający przez ogród. Trawnik z kwiatami był głównym elementem kompozycji ogrodu. Ograniczona powierzchnia pozwalała na posadzenie tylko jednego drzewa, przeważnie orzecha lub kasztana. Obecnie odbudowa starych domów wiąże się często ze zmianą ich funkcji, co prowadzi również do zmian w ogrodzie.

S. Penkov, *Furnishing of the National Revival House to Meet Modern Demands* **(Wyposażenie wnętrz z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego wobec nowoczesnych wymagań),** ss. 159—160, 1 il., str. w jęz. francuskim. Budowle z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego dają się łatwo zaadaptować do współczesnych potrzeb. Problemem jest wyposażenie wnętrz, które winny zachować przede wszystkim swój dawny charakter, a jednocześnie odpowiadać wymaganiom przyszłego przeznaczenia. Budynki publiczne z okresu Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego (szkoły, kościoły, domy kultury) pełnią funkcje muzeów i salonów wystawowych. Do tych celów dostosowano również ich wyposażenie. Większe trudności stwarza urządzenie wnętrz domów mieszkalnych, ze względu na różne formy użytkowania. Niektóre jednak domy z tego okresu w Płovdiv i w innych miastach urządzono bardzo harmonijnie, wykorzystując oryginalne meble, charakterystyczne dla Bułgarskiego Odrodzenia Narodowego i lat późniejszych.

G. Stoica, *L'architecture traditionnelle et le mode de vie contemporaine* **(Architektura tradycjonalna a życie współczesne),** ss. 161—163, str. w jęz. angielskim. Harmonijna architektura rumuńskich wiosek, chociaż dobrze osadzona w krajobrazie, zanika z racji współczesnych wymogów cywilizacyjnych. Stosowane są nowe materiały i rozwiązania konstrukcyjne. Podjęto jednak próby adaptacji starych domów bez zmieniania ich cech oryginalnych, a także wznoszenia nowych budynków według tradycyjnych wzorów.

S. Polonez, *The Creation of Open-Air Museums in the German Democratic Republic and the Choice of their Locations* **(Tworzenie skansenów w NRD i wybór miejsc ich lokowania),** ss. 164—167, 4 il., str. w jęz. francuskim. W NRD problem zachowania zabytków budownictwa wiejskiego rozwiązywany jest poprzez tworzenie skansenów. Autor wymienia 18 skansenów już powstałych i określa ich charakter.

D. Pavlović, *Propositions et principes pour la création de deux musées ethnographiques de plein air en Serbie* **(Propozycje stworzenia dwóch skansenów w Serbii),** ss. 168—171, 4 il., str. w jęz. angielskim. Autor podaje zasady, na podstawie których tworzone są skanseny w Jugosławii. Ma powstać m.in. skansen w Zlatiborze oraz skansen i park etnograficzny u podnóża góry Avala. Pierwszy z nich ma się składać z trzech części: 1) oryginalnego drewnianego szałasu ze Zlatiboru z wyposażeniem i otoczeniem; 2) różnych typów gospodarstw oraz starego kościoła z dzwonnicą i cmentarzem; 3) sekcji hotelowej ze starą gospodą i polem namiotowym. Drugi podzielony ma być na dwie sekcje: muzealną i hotelową. Powierzchnia projektowanego parku ma wynosić ok. 75 ha. Planuje się również stworzenie tutaj otwartego teatru.

H. Wolff, *La conservation des villages à plan circulaire d'origine slave, à l'est de la République Fédérale d'Allemagne* **(Konserwacja kolistych wiosek pochodzenia słowiańskiego we wschodniej części Republiki Federalnej Niemiec),** ss. 172—174, 3 il., str. w jęz. angielskim. W najbardziej wysuniętym na wschód krańcu Dolnej Saksonii w RFN znajduje się ponad 100 wiosek o formach kolistych. Pochodzenie osiedli o takich formach nie jest jeszcze dokładnie wyjaśnione. Ich nazwy mają słowiański rodowód. Autor charakteryzuje rozwój form tych wiosek i usytuowanie w terenie. Po drugiej wojnie światowej wiele domów zostało opuszczonych, obecnie trwają poszukiwania nowych nabywców.

Recommendation **(Zalecenia),** ss. 175—178, w jęz. francuskim i angielskim.

Bibliografia, ss. 179—218, w jęz. francuskim i angielskim.

Oprac. Małgorzata Merkel